

О НЕСТАЛИМ СПОМЕН - ПЛОЧАМА СА УПРАВНЕ ЗГРАДЕ АСТРОНОМСКЕ ОПСЕРВАТОРИЈЕ

МИЛАН РАДОВАНАЦ

Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11060 Београд, Србија

Резиме. Фасаду управне зграде Астрономске опсерваторије у Београду од 1934. године, па негде до првих година по завршетку II светског рата, обележавале су и красиле две беле мраморне плоче, на којима су били исписани подаци са именима и улогама сви оних заслужних за изградњу Опсерваторије. Како су те плоче осмишљене, постављене, освештане, шта је садржавао текст који је на њима био исписан, као и њховом судбином - нестанком са управне зграде, те могућношћу њихове реконструкције и поновног постављања, предмет је пажње овог рада.

Недуго после завршетка изградње главне, односно управне зграде Астрономске опсерваторије у Београду, тачније од 1934, па све до негде после завршетка Другог светског рата, њено прочеље, са десне и леве стране великих улазних врата, украшавале су и биле њен легитимитет, две повеће, беле мраморне спомен - плоче, на којима су црним словима били исписани најважнији подаци о времену градње и свима онима који, свако на свој начин, припомогуше у градњи ове за српску науку и културу сасвим посебне, али изузетно значајне установе. Током Другог светског рата остале су читаве и поред присуства на Опсерваторији најпре наше, па окупационе немачке, па опет наше војске, остале на свом месту и током жестоких борби за ослобођење Београда и тежег оштећења зграде на којој су се налазиле, али их онда после рата одува јак идеолошки "источни" ветар, који је развејавао све "старо" на овим просторима. А разлог?! Није требало већег: на једној од њих, у уклесаном тексту била истакнута владавина и заштита Александра I Карађорђевића, за чије владавине "саграђена би ова Астрономска опсерваторија".

На огољелој фасади управне зграде, осам празних рупа, (у које су били заврнути носачи плоча) и два нешто тамнија правоугаона дела зида, још увек подсећају на "карику која недостаје", да би ова зграда недавно обновљена, која заједно са целим комплексом Опсерваторије чини *културно добро*, повратила некадашњи препознатљив изглед; осим оних најстаријих, осталима познат само са пожутелих фотографија, на којим се преко глава

запослених на установи, по традицији сликаних на степеништу испред улазних врата, виде само нејасна слова горњих делова плоча.

Вођени овим траговима, и жељом да се о несталим плочама, поготово о њиховом садржају, а у циљу обнављања, сазна што више, дошло се до не свих тражених, али значајних и интересантних података.

Кад је крајем 1932. године, након двоипогодишњих радова, изглед нове Астрономске опсерваторије Универзитета у Београду, већ био профилисан, кад су у току били финални радови на управној згради, односно кад су још нешто обимнији радови остали да се ураде на великом рефрактору и на астро - геодетском павиљону, управник и градитељ Опсерваторије Војислав Мишковић је већ размишљао на који начин да обележи завршетак радова (прве фазе) на овој, за српску културу и науку несумњиво великој и значајној институцији. Вероватно по угледу на постојеће европске опсерваторије које је познавао, поготово оне на западу где се образовао и стицао прва радна искуства, одлучио се да завршетак радова обележи постављањем мраморне спомен - плоче на фасади поред улазних врата у управну зграду (Мишковић као званичан престанак постојања старе, односно почетак рада нове Астрономске опсерваторије у *Годишњацима нашег неба*, и другдје, наводи 1. јули 1932. године). Међутим, иако за реализацију ове замисли нису била потребна нека значајнија средства, како је сваки тешко добијени динар кредита за изградњу Опсерваторије био строго усмерен, а он у одлучивању у смислу трошења ограничен, то се морао обратити вишој инстанци, Деканату Филозофског факултета, и затражити одобрење да се од нешто преосталих неутрошених кредита издвоји понешто пара и за ову сврху (истине ради, треба констатовати да Мишковић ову обавезу и није увек испоштовао до краја). У том циљу он је декану Филозофског факултета 13. децембра 1932. године упутио следећи допис:

Господине декане

Приводећи крају спољашња уређења зграда и павиљона нове Астрономске опсерваторије Универзитета, налазим да би требало и видно обележити овај моменат, који дели тридесетомесечни период на изградњи ове установе од периода кад она почиње своју научну и наставну функцију за коју је и подигнута.

Стога сам слободан предложити и умолити Вас, да код Универзитетске Управе издејствујете одобрење, да Опсерваторија може из преосталих кредита за довршење унутрашњих уређења дати да се изради мраморна спомен - плоча, која би се поставила на зид код улаза у главну зграду, а на којој би стајало: да је ова Опсерваторија подигнута за владавине Његова Величанства Краља Александра I Карађорђевића; затим, датуми кад је отпочета, кад је довршена, са именима г. г. Министара Просвете, Ректора Универзитета и Декана Филозофског Факултета, као и Управника, пројектанта и надзорног архитекта.

Овај допис са Опсерваторије је одаслан под бр. 781, на Филозофском факултету је добио бр. 11090, одакле га је декан "С молбом на надлежност" проследио "Господину ректору Универзитета" где је на његовој полеђини на меморандуму ректората уписан нихов бр. 7738, и изнад ректоровог потписа дописано следеће: *"Универзитетска управа у седници својој од 11. јануара 1933. год. решила је да се питање подизања Спомен - плоча на Астрономској опсерваторији достави на проучавање Одбору изабраном од универзитетског Сената на седници од 2. јануара т. г. - Бр. 7062/32 - за проучавање сличних питања"*.

Како дупликата овог дописа нема у архиви Опсерваторије, на његово постојање указала је његова кратка садржина у њеном Деловоднику за године 1932 - 1936, где је у рубрици Садржина предмета, уписано: *"Са претставком да се изради и намести код главног улаза у главну зграду мраморна спомен - плоча са одговарајућим натписима и именима Њ. В. Краља, министра, ректора и декана."*

Дакле, из овога дописа се види да је Мишковићу био циљ да од универзитетских власти добије сагласност, да за ову сврху може користити већ додељена неутрошена средства, како би могао приступити реализовању једне лепе идеје, коју још није био детаљније разрадио, но јој је осмислио само основне контуре. Како у архиви Опсерваторије, па ни у њеном деловоднику нема трагова евентуалном одговору на овај Мишковићев допис, писменог одговора готово сигурно није ни било, што се може закључити и из следећег Мишковићевог дописа декану Филозофског факултета по истој теми, упућеног готово годину дана касније, 7. новембра 1933. године (АО, бр. 740/33). Ни овога дописа нема у Опсерваторијиној архиви, али смо о његовом постојању сазнали на основу њеног Деловодника, где је у рубрици Садржај предмета остало забележено: *"Доставља претставку о изради спомен плоча на улазу главне зграде А. О."* Овим путоказом, у Архиву Србије (депо у Железнику), пронашли смо наведени допис, следећег садржаја:

Господине декане,

У смислу разговора који сам имао са Господином Ректором Универзитета, а у вези са освећењем и свечаним отварањем Астрономске опсерваторије, имам част поднети Вам следећи предлог о тексту за мраморну спомен - плочу која би се узидала на улазу главне зграде.

Имао бих само да напоменем да би, симетрије и лепшег утиска ради, можда, добро било да се плоча изради из два мања (96 и 150 цм) дела, који би се поставили с обе стране улаза. У том случају за плочу с леве стране улаза (кад се споља гледа на улаз - примедба М, Р.) предлажем следећи текст:

*За владавине
и
под Високом заштитом
Његова Величанства
Александра I Карађорђевића
саграђена би ова
Астрономска опсерваторија
Београдског Универзитета.*

За плочу с десне стране:

*Помоћу и заузимањем
Министра Просвете Максимовића Боже,
Управника Државне Хипотекарне Банке Ђуричића Војина,
Потпретседника Општине Града Београда Јовановића Др. Косте,
Ректора Универзитета Митровића Др. Чедомиља;
трудом
Управника Опсерваторије Мишковића Др. Војислава;
под надзором
Архитекте Министарства Грађевина Тодића Гојка;
по пројекту
Архитекте Дубови Јана*

*-----
Освећена и свечано отворена би
године 1933 новембра --.*

*-----
Господину Декану Филозофског Факултета.*

Сматрам за дужност да Вам скренем пажњу, Господине Декане, да сам у недоумици био на коме месту и у коликој мери би на овим спомен - плочама требало одати признање моме претходнику господину Недељковић Милану, који је набавком инструмената на рачун репарација омогућио остварење овог великог института.

Стога Вас молим да на ову чињеницу и Ви скренете пажњу Универзитетској Управи и по њој изволите донети решење.

Молим Вас, Господине Декане, да изволите примити и овом приликом уверење о мом дубоком поштовању.

(Кад је реч о Милану Недељковићу, иако то није у директној вези са овом темом, треба га поменути и другим поводом, за који смо податке пронашли у Деловоднику Астрономске опсерваторије, а који могу бити путоказ за друга документа, односно неке нове непознате податке о Недељковићу. Наиме, под бр. 332 и датумом 16. мајем 1934. године, уписан је кратак садржај дописа

који је 21. фебруара, под бр. 14468, Суд општине града Београда, упутио Опсерваторији, баш у време којим се овде бавимо, а који гласи: "*С молбом за извештај где се сад налази бивши директор опсерваторије г. Мил. Недељковић*". Како је Опсерваторија, стоји у Деловоднику, допис проследила "*Ректорату Универзитета с молбом на надлежност*", документа нема у њеној архиви, тако да не знамо којим поводом је суд тражио податак о његовом пребивалишту).

На овом Мишковићевом допису неко је графитном оловком (вероватно декан?) поред предлога за прву плочу дописао: "*Под највишом просветном управом/ Гна Раденка Станковић/ министра просвете/ и под ректорством Др. Белића/ освешћена и свечано отворена*" (реч - *отворена*, уместо прецртане Мишковићеве - *саграђена*, примедба М. Р.).

Код предлога за другу плочу иза имена Боже Максимовића и Чедомиља Митровића оловком је исписана реч *Донатор*, и иза ње стављен знак питања.

У овом предлогу Мишковић је предвидео истовремено освештање и свечано отварање Опсерваторије за новембар 1933. године, док се за тачан датум још није био одлучио. Ствари се ипак нису одвијале, видећемо касније, по његовом плану: освештање спомен - плоча десиче се у мају следеће године а свечано откривање плоча тек у августу, дакле, раздвојио је ова два чина.

Дакле, у овом допису декану Филозофског факултета, управник Мишковић је профилисао изглед плоча: уместо једне сад се определио, за визуелни изглед много лепшу варијанту; две плоче, њихове димензије, и у глобалу предвидео садржај текста и његов распоред на њима који је требало да се упише. Једину нерешену дилему имао је око места и простора којег је требало дати Милану Недељковићу, човеку изузетно заслужном за оснивање Опсерваторије, али и за набавку понајвише астрономских инструмената у шта је поред великог залагања, знања, веза, ... уложио и знатна лична средства. Да се Недељковићево име треба наћи на плочама и да му се треба одати овакво трајно признање - Мишковић није имао дилеме.

Одговора од стране деканата, односно ректората на овај допис нема, а нема ни трагова (у Деловоднику АО) да га је уопште и било. Даља питања по овом проблему, Мишковић је, и сам ће то касније потврдити, решавао усмено, личним контактима са деканом и ректором.

Ако већ Мишковић није имао дилеме да ли или не на спомен плоче ставити Недељковићево име, већ само "на ком месту и у коликој мери би (му) на овим спомен - плочама требало одати признање", ту дилему (ако је уопште и имао?) имао је, по свему судећи, неко други, који је по положају био изнад Мишковића, и решио је тако да се име Милана Недељковића, са припадајућим му заслугама, није нашло на спомен - плочама!? Захвалност за ову информацију постхумно припада Ненаду Јанковићу (2007), односно Ђорђу Николићу, који је, за изостанак Недељковићевог имена са спомен - плоча, из контекста једног његовог писма то је јасно видљиво, "упро прстом" у Војислава Мишковића и Милутина Миланковића - нетачно и неоправдано.

Следећи корак који је Мишковић по питању израде плоча предузео, по свему је био (услени) контакт са Каменорезачком радњом "Слога"; јер како другачије протумачити чињеницу да у Опсерваторијин Деловодник има заведена само понуда ове радње за њихову израду (саме понуде у њеној архиви нема, а нема ни било каквих трагова о расписивању тендера за израду плоча), од 21. марта 1934. године, где је под бр. 160 уписан њен кратак садржај: *"Понуда за израду и монтирање мраморних плоча на улазу у главну зграду"*.

Да ли је управо Каменорезачка радња "Слога" израдила мраморне спомен - плоче на улазу у управну зграду Астрономске опсерваторије?

Поуздане потврде, осим логичне претпоставке, немамо!

Јер већ следећи документ о плочама, којим располажемо, је (опет) кратак садржај из њеног Деловодника где је под бр. 284, 5. маја 1934. године, у рубрици "Садржина предмета", упућеног Државној хипотекарној банци, уписано следеће: *"Рачун и признаница на Дин. 500, - Петра Дабовића за израду мраморних спомен плоча"*.

Дакле, и овај скроман податак довољан је да утврдимо да је спомен - плоче на улазу у главну зграду Астрономске опсерваторије израдио каменорезач Петар Дабовић! Остаје нерешено питање, да ли је то и власник Каменорезачке радње "Слога", чија се понуда за израду плоча налази једина евидентирана у Деловоднику? Изнете чињенице, као што напред рекосмо, упућују на потврдан одговор. Тим пре што је од евидентираних понуда до издатог рачуна за наплату прошло релативно кратко време, од неких месец и по дана. Заправо, изгледа да су плоче биле готове и на зграду постављене и неки дан пре 14. априла, јер је тога дана (била је субота) управник Мишковић расписом обавестио све особље Опсерваторије (уз обавезу да се потпишу на обавести), *"...да ће у понедељак или уторак (дакле 16. или 17. априла - прим. М. Р.) доћи фотограф да слика опс. и да направи групу свих служб."* Нема ништа логичније до да се ово фотографисање изврши испод нетом постављених плоча! И овај податак је сачуван само у краткој белешци Опсерваторијина Деловодника под бр. 217. Да је фотограф био на Опсерваторији и обавио предвиђени посао, потврђује рачун и признаница на 100,- дин. извесног Бож. Недељковића, *"...за превоз фотографа са прибором ради снимања опсерв."*, који је Опсерваторија доставила 24. априла 1934. године (према Деловоднику, бр. 257), Главној државној благајни на ликвидацију.

Пре но што ће, како то правила налажу, свечано открити спомен - плоче, Мишковић се одлучио за још један чин, који се у то време готово без остатка подразумевао - освештење Опсерваторије! О овом чину ни Мишковић ни његови сарадници, па ни истраживачи историје Опсерваторије, нису оставили никаквих писаних трагова; ни спомена. Да није Дневника "Академског астрономског друштва Универзитета у Београду", којег је својевремено 1934/35. године водио његов председник Ђорђе Николић, којег је касније публиковао историчар астрономије Ненад Јанковић (1984), у којем

се спомиње тај чин, данас вероватно не би знали ни да се десио. Како је то било време харанге против Мишковића и Опсерваторије, од стране неколицине чланова Академског астрономског друштва, предвођених Николићем, а све због једног неуступљеног астрономског инструмента, Николић овај чин спомиње у апсурдно негативној и тешко објашњивој конотацији. Тако је он под датумом 28. мајем 1934. године, у Дневник уписао следеће: *"Данас ме је Доминко (асистент на Опсерваторији - прим. М. Р.) обавестио о новом скандалу на Опсерваторији. Мишковић је тајно осветио Опсерваторију, присутни су били једино управник /Мишковић/, механичар /Љубомир Пауновић/ и домаћин /Лазар Видовић/".*

У чему је ту скандал, писац Дневника Николић, као ни приређивач Јанковић не објашњавају!

Увидом у календар из 1934. године, може се констатовати да је Опсерваторија осветљана понедељком, на Други дан Духова, 28. маја (15. маја по старом календару) 1934. године (три дана после објаве памфлета Велибора Глигорића (1934) у "Политици" против Мишковића и Опсерваторије, а иницираног од стране Николића).

И за само откривање спомен - плоча, референтан нам је запис из поменутог Николићевог Дневника; осим којег нигде и никаквих других података нема. У њему је он под датумом 13. август 1934, записао: *"Мишковић је тајно открио спомен плоче"*. То је све што је о томе записао. Ни у овом случају, као ни у претходном, он није објашњавао у чему се огледала та *тајност*.

Опет се овај значајан чин одиграо понедељком, само овај пут 13. августа (или 31. августа 1934, по старом календару), на Св. Евдокима.

Све ове податке наводимо не знајући да ли је Мишковић намерно одабрао баш ове дане и датуме, да ли су му они нешто значили, или је то пак пука случајност?!

У документима Астрономске опсерваторије, мраморне спомен - плоче се још једном спомињу, и то у једном обимнијем допису којег је управник Мишковић 10. новембра 1934. године (АО, бр. 801/34) упутио декану Филозофског факултета, у којем му објашњава на основу којих је одлука и сагласности изводио непредвиђене ситуације радове и набавке, током монтаже и инсталације инструмената, из кредита зајма закљученог код Државне хипотекарне банке, за изградњу и уређење Астрономске опсерваторије (Документ је у поседу Архива Србије, док у Деловоднику АО постоји само његов кратак садржај). Под тачком 6 дописа он му по питању плоча објашњава: *"Најзад, како је одлучено било да се отварање Опсерваторије обави на свечани начин и да се том приликом освете и две спомен - плоче, на којима су урезана имена Њ. В. Краља, Г. Министра Просвете и Ректора Универзитета, за чије је време требало да буде извршено освећење, а на другој плочи имена свих оних чијом је помоћу и заузимањем омогућено подизање Астрономске опсерваторије у Београду, потписани је по усменом одобрењу Г. Ректора Универзитета, набавку и израду ових спомен - плоча*

извршио из кредита зајма закљученог код Државне хипотекарне банке за подизање Опсерваторије".

Из цитираног дела дописа, истичемо две чињенице. Прво, видљиво је зашто у архиви Опсерваторије нема више докумената која се односе на ову проблематику, поготово оних којима је извор Универзитет: Мишковић ју је добрим делом решавао усменим контактом са Универзитетским представницима! Друго, Мишковић није поступио онако *"како је одлучено било да се отварање Опсерваторије обави на свечани начин и да се том приликом освете и две спомен - плоче"*, већ је осветио и свечано откривање плоча (Опсерваторије) раздвојио, и извео их у различито време!?

Овим би део "приче", онај око постављања спомен - плоча, на основу познатих докумената, био завршен, али не и онај део који се односи на њихову даљу судбину.

Као што смо у уводу већ рекли, оне су се лепо уклопиле у предњи изглед централне зграде Астрономске опсерваторије, допуњавале допадљив у масовној храстовини изведен шири улаз са двоструким вратима и непокретним додацим са стране, обогаћеним и украшеним са кованим металним оковима, информисале са битним подацима о институцији, ... а онда су једног дана у послератном периду, незнано тачно кад - заувек нестале.

За ова дешавања нема писаних података, тек непрецизна и несигурна прича остала у сећању оних старијих радника Опсерваторије. А она укратко препричана гласи овако:

Негде после Другог светског рата Опсерваторију је званично посетила министар Просвете, Митра Митровић, с њом у посети, непознато у ком својству био је и њен муж, тада свемоћни Милован Ђилас. Кад је видео поред улаза плоче на којим се налазе имена представника претходне, тада омражене капиталистичке власти, поготово име које је оличавало претходни режим, Краља Александра I Карађорђевића, уз негодовање што оне ту стоје, захтевао је од управника Мишковића да се оне одатле што пре уклоне. Мишковић је знајући с ким има посла, то и обећао. Међутим, обећање ипак није извршио.

Време је пролазило, незнано колико, и ... тек десило се да се Ђилас поново нашао неким поводом, да ли сам или са још неким, у посети Опсерваторији. Наравно, нису му промакле спомен - плоче, које су се и даље налазиле на истом месту, а није био заборавио ни на своје наређење, али ни на Мишковићево обећање. Овај пут његова реакција на чињеницу да плоче, са онаквим подацима какви су били, нису склоњене са улаза у зграду, била је много "конкретнија". Да би се како - тако извадио из непријатне ситуације у којој се нашао, Мишковић је ваљда и подвикнуо на Опсерваторијиног мајстора који се нашао у близини, Милана Краља, у смислу - Што их ниси склонио кад сам ти рекао?!

Видевши да је "враг однео шалу", а знајући да се са Ђиласом није замајавати, Мишковић је невољко морао да се сагласи да мајстори учине оно што ни сами нису желели.

Даље, према једном казивању, плоче су скинуте и склоњене негде у подрум, где су изгледа дуже стајале, а онда како је време протицало, а околности, које су могле да плоче поново врата на њихово место, се нису мењале, кад се чак и нада за тако нешто расплинула, приликом изградње нових павиљона неко се сетио заборављених плоча и одлучио да их поново извуче на светлост дана и постави на зид; овај пут на жалост лицем према зиду, вероватно исечене, са избрисаним текстом, и са улогом да буду изолациона подлога испод осигурача ормарића за струју!

Како ова сведочења нису проверавана (сложеним демонтирањем ормарића) могућ је и њихов, по другој варијанти, другачији крај. По овој варијанти у некадашњој великој дрвеној бараци која је била у кругу Опсерваторије, а која је служила првенствено за смештај дрвених сандука у којима су се налазили немонтирани астрономски инструменти добијени на рачун ратних репарација, али и за други материјал, било је и разних комада обрађених а изломљених камених плоча. Са ликвидацијом бараке нестали су и комади плоча. Да ли су то можда били остаци спомен - плоча или неких других - (бар засад) немамо одговора.

Постоји чак и трећи траг несталим плочама, траг који се указао као последњи, али по свему судећи и најпоузданији. На тај траг указао је у архиви Опсерваторије пронађени допис (АО, бр. 645/59) који је 26. јуна 1959. године, тада директор Опсерваторије Милорад Протић упутио Каменорезачкој радњи "Аванти Бертото" (која се налазила у Рузвелтовој бр. 23, где је данас једна од експозитура Интеса банке), у којем од врсног каменоресца Аванти Бертота, још чувенијег астронома аматера и творца више астрономских инструмената, тражи следеће: *"Умољавате се да за потребе Астрономске опсерваторије у Београду израдите таблу са натписом: Грб/ Народна Република Србија/ Астрономска опсерваторија/ Табла ће бити од мермера (плочу даје наручилац), а натпис треба да буде урезан, са позлаћеним словима, или према договору"*. Из овог дописа посебно истичемо Протићево упозорење Бертоту дату у загради, да мермерну *"плочу даје наручилац"*. Наша претпоставка је јасна: понуђена мермерна плоча, велика је вероватност, део је једне од оне две (које су биле већих димензија), скинуте по Ђиласовом наређењу. По свему судећи Протићева наруджба је испала *"по договору"*, пошто се на плочи која се налази на згради бивше портирнице Астрономске опсерваторије, на западном улазу у њен круг (уз претпоставку да је то она коју је наручио Протић, а израдио Бертото), налази следећи натпис: *"Социјалистичка/ Република Србија/ Астрономска опсерваторија"*. Дакле, од Протићевог предлога на њој недостаје грб Србије, уместо "Народна", пише "Социјалистичка", а ни урезана слова нису *"позлаћена"* већ исписана црном (сад већ готово несталом) бојом. Демонтажа ове плоче могла би поуздано потврдити наше претпоставке: уколико се на

њеној унутрашњој страни открије преостали првобитни натпис несталих плоча; али не сасвим и искључити, ако је претходни текст избрисан. Сумњу да је ова плоча део једне од ранијих плоча подгрева и чињеница да су према траговима на зиду где су биле претходне плоче, односно, према ширини ове друге плоче која износи 73 цм, оне потпуно једнако широке. То би даље значило да је од једне од претходних плоча, висине од око 1 м, одсечен део висине 36,5 цм и употребљен за нову плочу! Демонтажом ове плоче, и њеним премештањем на источни улаз у централну зграду Астрономске опсерваторије, где би много боље пристајала (уз обнову слова), мистерија несталих плоча могла би већим делом бити решена.

Добра воља и жеља, да се изврши реконструкција старих плоча, и да се поново поставе на старо место, поред предњег улаза на Опсерваторију постоје. Међутим, остаје дилема како то решити. Да ли, на основу свих познатих чињеница, на табле исписати нови текст - што би било много једноставније, или на основу горе изнетих података, вероватно не и коначних, који су уписани на плоче, те на могућем покушају компјутерског дешифровања већег дела, на неким фотографијама, видног али нејасног текста, врсте и величине слова, доћи до што потпуније могуће реконструкције изгледа и садржаја плоча, а мањи део слободно додати по смислу и познатим чињеницама - што би била тежа и компликованија варијанта.

Једно је ипак несумњиво: Астрономска опсерваторија, за српску науку и културу врло значајна институција, заштићено Културно добро, враћањем ових плоча на прочеље централне зграде, вишеструко би добила: како у културолошком, тако и у естетском и фактографском погледу.

Кад је овај рад поодавно био завршен, због знатижеље да ли се са унутрашње стране плоче налази неки натпис, и шта на њему пише, те због престалог разлога да се она тамо више налази, почетком маја 2006, скинута је мраморна плоча са бивше портирнице Астрономске опсерваторије на којој је био натпис *Социјалистичка Република Србија/ Астрономска опсерваторија*. Као што се и претпостављало, и са скривене, унутрашње стране плоче, пронађен је исписан текст, али на жалост не онај који је очекиван, Мишковићев из 1934. године (заправо, с обзиром на димензију ове плоче, само један његов део), већ по садржају познат и зато мање интересантан, управо онај из 1959. године, који је Протић наручио од каменоресца Авантија Бертота, са урезаним грбом Србије изнад натписа *Народна Република Србија/ Астрономска опсерваторија!*

За разлику од спољне, грубе и хрпаве стране плоче, унутрашња (првобитно спољна) је сјајна и углачана, и на њој се још увек виде трагови златне боје којом су била премазана удубљења урезаних слова и грба; тачно онаква каква је директор Протић и поручио.

Из изнетих података поуздано се може закључити следеће. Ова плоча је израђена управо према поруцибини директора Протића и годинама је о називу установе информисала намернике који су у круг Астрономске опсерваторије улазили са јужне стране. А кад је политичком одлуком на државном и републичком нивоу, префикс *Народна* испред одреднице Република промењен у *Социјалистичка*, та промена је морала да се изврши и на самој плочи. То је урађено тако што је плоча скинута са зида и поново однета у каменорезачку радњу, где је на стражњој страни исписан исти текст с тим да је уместо *Народна* уписано *Социјалистичка*, али без грба у новој варијанти.

Овим сазнањем решили смо само једну претпоставку о несталим спомен-плочама са прочеља Астрономске опсерваторије, али не и њихову коначну судбину, као ни тачан текст који је на њима био исписан.

Двострани натпис на овим плочама недвосмислено наводи и на закључак да то нису делови оних знатно већих плоча из 1934. године, постављених поред главног улаза у управну зграду Астрономске опсерваторије.

Литература

- Архива Астрономске опсерваторије (у тексту извори навођени као АО. бр. .../..).
Документа која се односе на Опсерваторију у поседу Архива Србије (бројеви наведени у тексту).
Глигорић, Велибор: 1934, "Иза декора Звездарнице", у: *Политика*, од 25. маја 1934. године.
Јанковић, Ђ. Ненад: 1984, Прилог 3, *Дневник "Академског астрономског друштва" Универзитета у Београду*, у: Записи и сећања на Астрономско друштво, Београд, Публ. Астр. друштва "Руђер Бошковић", бр. 3, стр. 6 - 8.
Јанковић, Ђ. Ненад: 2007, *Животни пут астронома Ђорђа Николића*, у: Развој астрономије код Срба IV, Београд, Публ. Астр. друш. "Руђер Бошковић" бр. 7, стр. 289 - 343.

ON THE DESAPEARED MEMORIAL PLATES FROM THE MAIN BUILDING OF THE ASTRONOMICAL OBSERVATORY

Content and destiny of the desapeared memorial plates from the main building of the Astronomical Observatory are discussed.